

Ο ΑΓΙΟΣ ΗΛΙΑΣ*

1907

Ἐπὶ τῆς δυναστείας τοῦ Ἀχαάβ, οὗ ὁ ζυγὸς κατέστη βαρὺ καὶ ἀφόρητος ἐν Ἰουδαίᾳ διὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς λατρείας τοῦ θεοῦ τῶν Φοινίκων Βάαλ καὶ τὴν περιφρόνησιν καὶ τοὺς διωγμοὺς τῆς ἱσραηλῆτικῆς θρησκείας, ὁ προφήτης Ἡλιὺ ὁ Θισβίτης ἀντιτάχθη εὐτόλμως κατ' αὐτῆς στηλιτεύων τὰς παρεκτροπὰς τοῦ βασιλεύοντος οἴκου καὶ προκρίζων τὰ καταπατούμενα τοῦ λαοῦ δικαιώματα. Ἐκ τῶν προφητῶν, αἵτινες ἐν τῇ Ἰουδαϊκῇ κοινωνίᾳ ἐξεπροσώπησαν πάντοτε τὴν κατὰ τοῦ καθεστῶτος ἀντιπολίτευσιν, ἐναπέμνε μόνος αὐτός· ἡ αἰμομαχία τοῦ Ἀχαάβ σύζυγος εἶχεν ἤδη ἐξολοθρεύσῃ πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ τότε προφητεύσαντας, ἐπεδαψίλευε δ' ἀφ' ἐτέρου ἀφθόνους τιμὰς καὶ ἐν ἀνάσσει μεγάλη εἶχε τοὺς ἱερεῖς τοῦ Βάαλ. Ἀλλὰ τὸ κενόν, ὅπερ ἡ κακοκρασία τῶν προφητῶν κατέλειπε, ἐπλήρωσεν ὁ ἐκτακτός ἀληθὺς ἀνὴρ ὡς οὐκ ἔστι διὰ τοῦ θερμοῦ αὐτοῦ ζήλου ὑπὲρ ἀνορθώσεως τῆς πατρῴας θρησκείας ἐκ τῆς μισαλλοδοξίας, ἧς ἐνεφορεῖτο, καὶ τοῦ ἀμειλίχτου μίσους καὶ τῆς ὁμότητος, ἣν πρὸς τοὺς ἀσεβεῖς ἐδείκνυε, διὰ τοῦ ἀξέστου καὶ εὐθαρσέως χαρακτῆρός του παρέχων τύπον ἐντελῆ θεολήπτου Ἰουδαίου κατῴρθωσε νὰ συνασπίσῃ περὶ ἑαυτὸν ἅπαν τὸ ἐθνικὸν στοιχεῖον καὶ νὰ ἐπενέγκῃ τὴν κατὰ λυσιν τῆς λαομισήτου τυραννίδος.

Ἐνεκα τῆς σπουδαίας θέσεως, ἣν ἐν τῇ Ἰουδαϊκῇ ἱστορίᾳ κατέχει, καὶ τῶν τελεσφόρων αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς θρησκείας ἀγώνων ὁ προφήτης Ἡλίας δὲν ἐδράδυνε νὰ προσλάβῃ μυθικόν τινα χαρακτήρα. Καθ' ἣν ἐποχὴν συντάχθησαν αἱ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ἱστορικαὶ βίβλοι τῶν Βασιλειῶν, αἱ πλείσται τῶν εἰς αὐτὸν ἀναφερομένων εὐλαδῶν παραδόσεων εἶχον ἤδη διαπλασθῆ, μὴ ἐξαιρουμένης μηδ' αὐτῆς τῆς προδήλου ὑστερωτέρας περὶ ἀναλήψεως τοῦ προφήτου εἰς οὐρανοὺς ἐν ἄρματι πυρός. Αἱ τοιαῦται παραδόσεις ἀναπτυσσόμεναι βαθμηδὸν συνεσταυτίσθησαν ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων Ἰουδαίων μετὰ τῶν δοξασιῶν περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Μεσσίου· ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐνομιζέτο ὅτι τοῦ Μεσσίου θὰ προηγηθῇ ὁ

(*) Ἐδημοσιεύθη ἐν Ἑστίᾳ 1876 τ. Β' σ. 160-2. — Ἐκτενέστερος λόγος περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος γίνεται ἐν τῇ πραγματείᾳ ὁ Ἅγιος κατὰ τοὺς δημώδεις μύθους 1882 σ. 45 κθ.

Ἡλίας ἐν τῷ κόσμῳ, οὕτως ἐξηγουμένης περικοπῆς τινος τοῦ προφήτου Μαλαχίου (δ', 5), ἣν ὁμοῦς οἱ μὲν εὐαγγελισταὶ Ματθαῖος (ια', 14. ιζ', 11) καὶ Μάρκος (θ', 11) θεωροῦσιν ὡς προφητείαν περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰησοῦ, ἐννοοῦσαν Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον διὰ τῆς ὀνομασίας τοῦ Ἡλία, τινὲς δὲ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας προσεπάθησαν ν' ἀποδείξωσιν ὡς ἀναφερομένην εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ. «Προφήται . . . τῆς δευτέρας (παρουσίας) πρόδρομον λέγουσι τὸν Ἡλίαν ἔσεσθαι», λέγει ὁ Χρυσόστομος. Ἐκ τούτου ἐν τοῖς ὕμνοις τοῖς ψαλλομένοις ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ τῇ εἰκοστῇ Ἰουλίου, ὅτε τελεῖται ἡ μνήμη αὐτοῦ, ὁ προφήτης Ἡλίας ἀποκαλεῖται «ὁ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ ἐλεύσεως θεῖος πρόδρομος», «ὁ δεύτερος πρόδρομος τῆς παρουσίας Χριστοῦ», προστίθεται δ' ὅτι ὠρίσθη αὐτῷ «μὴ ἰδεῖν τὸν θάνατον, ἕως ἂν κηρύξῃ τὴν τῶν πάντων συντέλειαν». Κατὰ δὲ τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, θὰ ἐπιφανῇ ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ κόσμου συγχρόνως μετὰ τοῦ Ἀντιχρίστου ἐξουδετερῶν οὕτω τὰ ἐκ τῆς παρουσίας τούτου κακά. Ἐν γένει δὲ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἔταξεν αὐτὸν μετὰ τῶν ἐξεχόντων, προφητῶν καὶ ἁγίων· ἐν τοῖς ὕμνοις ἐπικαλεῖται ἐπίγειος ἄγγελος καὶ οὐράνιος ἄνθρωπος, ὡς δ' ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρει, ἀνελήθη εἰς οὐρανόν, διότι «ὁ κόσμος οὐκ ἦν ἀντάξιός αὐτοῦ». Ὁ μυστικὸς τοῦ προφήτου Ἡλία χαρακτὴρ ἀνεπτύχθη, ὡς εἶκος, μέγας ἐκ τῶν τοιούτων ἰδεῶν, ἐπὶ τοῖς δὲ προσλαδὼν πάντα σχεδὸν τὰ στοιχεῖα ἡλιακῆς ἢ τοῦ πυρὸς θεολογίας συνεταυτίσθη πρὸς τὸν Ἡλίον. Εἰς τοῦτο δ' οὐ μικρὸν συνέτεινον καὶ αἱ ἀπεικονίσεις τοῦ προφήτου, πρὸ πάντων δ' αἱ παριστῶσαι τὴν εἰς οὐρανόν αὐτοῦ ἀγάσασιν αὐτοῦ, εὐρισκόμεναι δ' ἰδίως ἐπὶ χριστιανικῶν σαρκοφάγων τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν εἰσέτι ἠκμαζεν ἡ πολυθεΐα καὶ ἦτο εὐκολὸν εἰδωλολατρικαὶ δοξασαί νὰ συγχωνευθῶσι μετὰ χριστιανικῶν. Ὁ προφήτης Ἡλίας ἀπεικονίζεται ἐν αὐταῖς ἀπαραλλάκτως ὡς ἥλιος, τὸ δὲ τέθριππον αὐτοῦ ὡς τὸ τοῦ ἡλίου. Ἐν ἀπεικονίσεσι προσέτι τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ Ἡλίας παριστᾷ τὸν ἥλιον, καὶ ὁ Μωσῆς τὴν σελήνην, ὡς τοῦτο προδήλως καταδεικνύεται ἐκ πολλῶν συμβολικῶν εἰκόνων τῆς Μεταμορφώσεως, εἰς τοὺς πρώτους τοῦ χριστιανισμοῦ χρόνους ἀνερχομένων, ἐν αἷς ὁ μὲν Χριστὸς παρίσταται διὰ σταυροῦ, τὸν δὲ Μωσῆν ἀντικαθιστᾷ εἰκὼν μιᾶς τῶν φάσεων τῆς σελήνης ἢ τὸ λατινικὸν αὐτῆς ὄνομα Luna, καὶ τὸν Ἡλίαν ἥλιος ἢ ἡ λέξις Sol (ἥλιος). Τῶν τοιούτων παραστάσεων τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἐξήγησιν ὁ Αἰμίλιος Βυρνούφ εὕρισκει ἐν τῇ βεδικῇ θρησκείᾳ· ἐν τῇ ἱερᾷ βίβλῳ Βέδα πολλοὶ ὕμνοι παριστῶσι τὸν θεὸν τοῦ πυρὸς Agni μεταμορφούμενον ἐπὶ βωμοῦ ἢ ἐπὶ λόφου ἐν μέσῳ «τῶν δύο μεγάλων αὐτοῦ συγγενῶν», τοῦ ἡλίου δηλοῦν ὅτι καὶ τῆς σελήνης (μᾶς ἢ μᾶσα σανσκριτιστί), ἐπισκοτιζόντα δὲ διὰ τῆς λάμψεώς του τὴν λάμπιν ἐκείνων.

Ἐκ τῆς τοιαύτης ἀναλογίας τῶν συμβόλων καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ Ἁλίου καὶ τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ καὶ ἐκ τῆς ὁμοιότητος τοῦ ὀνόματος τὰ ἱερὰ τῷ Ἁλίῳ ἀντικατέστησαν παρὰ τοῖς ἐκχριστιανισθεῖσιν Ἕλλησιν ἐκκλησίαι πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Ἁλίου, οὗ ἡ μνήμη τελεῖται τὴν εἰκοστὴν Ἰουλίου, ἐν ᾧ ὥρα δῆλον ὅτι τοῦ ἔτους προσφορωτάτη πρὸς λατρείαν ἡλιακῆς θεότητος, τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου τότε ἐκπεμπουσῶν πλείονα θερμότητα καὶ φῶς. Αἱ κορυφαὶ τῶν ὄρεων, ὧν τινες καὶ τὸ πάλαι ᾔσαν ἀφιερωμένοι εἰς τὸν Ἡλίον, εἶναι νῦν ἱερὰ τῷ προφήτῃ Ἡλίᾳ, σχεδὸν δὲ δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι δὲν ὑπάρχει κορυφὴ ὄρους, μὴ ἔχουσα παρεκκλήσιον καθιερωμένον εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ. Τὸ γνωστότατον δὲ καὶ ἐπιστημότατον μέρος, ἐνθα ἡ τοῦ ἁγίου τούτου προσκύνησις ἀντικατέστησε τὴν λατρείαν τοῦ Ἁλίου, εἶναι τὸ ὄρος τῆς Λακωνικῆς Ταύγετον, Ἅγιος Ἡλίας μετονομασθέν,

Ταύγετον τὸν ἔλεγον οἱ παλαιοὶ Σπαρτιῶται
καὶ μακρινὸν τὸν λέγουσιν Ἡλίαν οἱ Μανιάται.

ὥς λέγει ὁ Μανιάτης ποιητὴς τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος Νικήτας Νηφάκης. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ ἦσαν κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἱερὸν Ἁλίου, εἰς ὃν ἔθυον ἵππους, κατὰ τὴν μετὰ τὸν Παισανίου νῦν ὑπάρχει ἐκκλησιδιὸν τι πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Ἁλίου, καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν αὐτοῦ προσκυνηταὶ μετὰ κόπου ἀναρριχόμενοι μέχρι τῆς κορυφῆς προσφέρουσι σωρείας λιθάνου, εἰς ἃς ἐμβαλεῖται πῦρ σχηματίζοντες οὕτω πυράς, ἀνακαλούσας τὸν ἀρχαῖον τρόπον τῆς λατρείας τῶν ἡλιακῶν θεοτήτων.

Κατὰ τινὰ παράδοσιν, ὁ ἅγιος Ἡλίας θεωρεῖται κύριος τῆς βροχῆς καὶ διαμένων ἔτι ἐπὶ τῆς γῆς. Εἶναι δ' ἀφιερωμένα εἰς αὐτὸν τὰ ὑψηλὰ μέρη, διότι ἐκεῖ νομίζουσιν ὅτι συνήθως ἐνδικοιτᾶται καὶ ἐκεῖθεν εὐκολώτερον δύναται νὰ ἐξαποστείλῃ βροχὴν, ὅσάκις οἱ πιστοὶ μετὰ συντριβῆς ἱκετεύουσιν αὐτόν. Καὶ ἐν Γερμανίᾳ κατὰ τὸν μεσαῖωνα καὶ ἐν Σερβίᾳ ὁ ἅγιος Ἡλίας ἐθεωρεῖτο κύριος τῆς βροχῆς καὶ λιτανείας ἐποιοῦν αὐτῷ ἐν ἀνομβρίαις· προῆλθε δ' ἀναμφιδόλως ἡ τοιαύτη δοξασία ἐκ τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ἱστορουμένων περὶ ξηρασίας καὶ ὑετῶν τῇ διαταγῇ τοῦ προφήτου τούτου ἀποστελλομένων ἐπὶ τὴν γῆν. Ἐπεκράτει δ' ὁμοίως καὶ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, ὡς καταδεικνύει χειρόγραφόν τι ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Λέσβῳ μονῆς τοῦ Λειμῶνος κατακείμενον, ἀναγράφον δὲ τὰς περὶ τῶν φυσικῶν φαινομένων ιδέας αὐτῶν. Ἐκ τοῦ περιεργοτάτου καὶ ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἀρκούντως ἐνδιαφέροντος χειρογράφου τούτου ἀποσπῶμεν τὴν ἐπομένην περικοπὴν, ἐν ᾗ ἐκτὸς τῆς ἐν λόγῳ δοξασίας ἐκτίθενται καὶ τινες ἄλλαι συναφεῖς προλήψεις :

« Ἐπιφάνιος εἶπεν· Ἄρα ἀληθεύουσιν οἱ λέγοντες ὅτι ὁ προφήτης

Ἡλίας ἐστὶν ἐν τῷ ἄρματι βροντῶν καὶ ἀστράπτων ἐν ταῖς νεφέλαις καὶ ὅτι δράκοντα διώκει ; (1)

» **Ἀνδρέας.** Μὴ γένοιτο ! Ἐσχάτης ἀνοίας τοῦτό ἐστι καὶ ἀκοῇ παραδέξασθαι, ἄνθρωποι φρενοβλαβεῖς ἐξ οἰκείας διανοίας ταῦτα συνεγράψαντο, ὥσπερ ὅτι καὶ στρουθία ὁ Χριστὸς ἐνώπιον τῶν Ἰουδαίων ἐκ πηλοῦ διέπлатτεν, εἰς τὸν ἀέρα ἀπέρριπτε καὶ ἐπέταντο καὶ χιῶν ἄλευρος ἐχρημάτιζεν, ὥσπερ γὰρ ταῦτά ἐστι ψεῦδος, οὕτω καὶ αὐτὰ ψεῦδος καθεστήκασιν καὶ ὅποσα οἱ αἱρετικοὶ νοθεύσαντες ἀλλόκοτα ἐδογματίσαν . . .

» Ἡλίας οὖν εἰς τοὺς οὐρανοὺς οὐκ ἀνέβη, μὴ γένοιτο, οὔτε ἐπὶ ἄρματος καθέζεται· χάριν δὲ ἔχει ἐπὶ τοῦ ὕετοῦ, τοῦ παρακαλεῖν τὸν Θεόν, ὅπως ἐν καιρῷ ἀνύδρῳ δώσῃ τῇ γῇ ὕετόν . . .

» Ζῇ τοίνυν ὁ Ἡλίας καὶ ἐστὶν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ μὴδεὶς ὁ γνωρίζων αὐτόν, ζῇ δὲ καὶ ὁ Ἐνῶχ καὶ μέσῳ πολλῶν ἀποστρέφεται καὶ οὐδεὶς ἐστὶν ὁ γνωρίζων αὐτόν. Ζῇ δὲ καὶ ὁ Ἰωάννης, καὶ ἐστὶν εἰς τὸν κόσμον, ὥσπερ μαργαρίτης, ἐν μέσῳ τοῦ θορύβου, ἀφεθεὶς τοῦ εἶναι ἐν σαρκὶ ἀντιπρόσωπος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἰλάσκεσθαι ἡμῶν τὰς ἁμαρτίας».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

(1) Νῦν ὁ λαὸς δοξάζει περὶ τῆς βροντῆς, ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ θορύβου, ὃν ποιοῦσιν οἱ νεκροὶ διώκοντες ἀλλήλους· ὁμοίως οἱ Πυθαγόρειοι, κατὰ Ἰωάννην τὸν Λυδόν, ἀπέδιδον τὸν κεραυνὸν εἰς συμπλοκὴν τῶν δαιμόνων ἐν τῇ αἰθέρι. Ἀνάλογος εἶναι καὶ ἡ ἑτέρα τῶν Πυθαγορείων δοξαία περὶ σεισμοῦ, ὃν, ὡς ἀναφέρει Ἡ. Αἰλιανός, «ἐγενεαλόγουν οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ σύγκρουσιν τεθνεώτων». Τὴν δὲ ἰδέαν τῶν Βυζαντινῶν, ὅτι ὁ κεραυνὸς διώκει δράκοντα, ἀναφέρει καὶ πολεμεῖ Ἰωάννης ὁ Ἀκαμαρχηγός».